

Слободан Турлаков

Сећање на балкански рай̄ 1912–2012.

Камен о враӣу

Из књиге *Водич за Србе
йочей̄нике**

Године 1912, 6. октобра почео је рат са Турском. Ратом против Турске желело се да се она протера са Балканског полуострва, што је била једина трајна гаранција за слободу његових православних народа.

За тај и такав рат, нужно је било да најпре дође до споразума између Србије и Бугарске, и он је, после много натезања и цењкања, у којима смо ми, као и обично и по правилу, попуштали и уступали, склопљен. (...) У тајном делу уговора стоји да „Србија признаје Бугарској право на територију источно од Родопе и реке Струме, а Бугарска Србији право на територију северно и западно од Шаре планине“ (до Јадранског мора). То су биле тзв. неспорне зоне. Између њих била је тзв. спорна зона. Што се те „спорне зоне“ тиче, Србија се обавезала, уколико у тој зони не буде била могућна аутономија, да не тражи за себе ништа преко (одн. јужно од) линије Крива Паланка – Охрид, што би значило да смо при-

стали да у том случају Бугарима припадне Кратово, Штип, Велес, Прилеп, Охрид и Битољ, те према томе не бисмо имали границу с Грчком. И све то уколико руски цар одобри, који је споразумом одређен за арбитра. Другим речима, цело наше интересовање svelo се на излазак на Јадранско море, што је била фатална грешка, али и наивна рачуница. (...)

Почетком септембра савезници предају колективну ноту Турској, у којој траже коначно спровођење Берлинског уговора, тј. увођење нове административне поделе, на бази аутономија, за Македонију, Стару Србију, Епир и Албанију, под заштитом великих сила. Турци су то одбили. И ми смо 17. септембра објавили општу мобилизацију, као и остали савезници.

Довде све иде како се збило, а одавде почиње фризирање наше ратне историје, којим се желело да се покаже како је предвиђено и срачунато, као у најпрецизнијем сатном механизму, чи-

* Ауторово издање, Београд 1999. (Одломке изабрао М. Шеварлић)

ме је требало да се у првом реду оправда Пашићева радикалска влада. (...)

У току рата, Бугари су, противно војној конвенцији, повукли своје снаге из Македоније, упућујући се на тракијски фронт, вероватно у потајној нади да уђу у Цариград. Не само што су нас оставили саме на целом вардарском војишту, него су, штавише, захтевали од нас помоћ и у војсци и у опсадним топовима, како би заузели Једрене. Ни то није било предвиђено Уговором. Али, ми смо оба пута били кавалери, расипајући нашу крв и нашу материјалну моћ, баш као што смо јурили и гинули да ослободимо Битољ и околину, док су Грци мирно чекали у близини ратишта, да нам аплаудирају на нашој херојској борби. То исто чинили смо и у опсади Скадра. И крвљу и ратном опремом, па се ипак Есад паша предао Црногорцима! (Пашића је упорно саветовао руски мин. иностраних дела Сазонов да не шаље војску на Скадар и да узалудно не жртвује толике људе, кад су велике силе решиле да Скадар остане у Албанији. Али, нема сумње, војска је слата највише зато да би се освајањем Скадра онемогућио краљ Никола на црногорском престолу!)

Но, упркос свему, успеси наше војске били су тако бриљантни да су задивили цео свет, а Турска је већ на крају првог месеца рата, 6. новембра тражила примирје, које ће (изузев код Скадра) почети тек 20. новембра, на бази стварног стања на терену. У том тренутку ми смо већ били ослободили целу Стару Србију и Македонију и избацили на Јадранско море, после низа тешких и крвавих битака.

Иако се велике силе нису директно мешале у балкански сукоб, оне су се,

као што је обичај, умешале на дипломатском пољу. (...) И тад настаје оно што ће се видети и 1991. када је призната БиХ, као „независна држава“, она која нити је то могла бити, нити је икада то била. Али, тим чином је, између осталог присуство тзв. ЈНА у њој проглашено за присуство стране војне силе у независној и сувереној земљи!

Исто тако, 1913. на предлог Аустроугарске, решено је да се створи независна Албанија, после чега ми, као страна војна сила, нисмо тамо могли остати, па је тако пропао наш најглавнији разлог уласка у рат (добијање изласка на море), а са њим и велики део тзв. неспорне зоне, која нам је по уговору са Бугарском припадала. И сад је требало тражити компензацију на другој страни, која, међутим, није била уговором прецизирана.

Пашић, у писму Стојану Новаковићу, нашем делегату на конференцији у Лондону, каже: „Сходно сразмерности принетих жртава, влада српска очекује да ће се међусобна граница помаћи на нашу корист“. Каква бедна и глупава позиција! И то на рачун оромних народних жртава! Јер, та српска влада, кад год јој је тражена нека додатна војна помоћ, она је није, било чим успловила, већ се сервилно и скоројевићки подастирала свима, и сад је спала на то да тражи увиђавност за своју глупост. Штавише, да би Бугари лакше освојили Једрене, Пашић је држао неколико месеци целу нашу војску под оружјем, како би везао турске снаге, а колико је то додатно коштало, што такође није била наша уговорна обавеза! Забележен је и низ мањих буна међу нашим војницима, који су хтели кућама, на њиву...

Они нису схватили зашто седе, кад су рат успешно завршили.

Из свега овога јасно се види да смо ми у целу ову авантуру ушли неприпремљени, без икаквог плана, без алтернатива, па чак и без јасних хтења, већ како шта наиђе, као да се није радило о међудржавним договорима и односима, већ о партијском мешетарењу и погађању, што ће нам се као „метод“ државне политике, касније у Југославији, опет кривицом Пашића, обити о главу, као да није схватао да у сукобу са Хрватима није реч о сукобима партија, већ о националним хтењима, у којима нема погађања.

Накнадно тражење ревизије уговора, да би се добила Македонија, тј. спорна зона, маколико да је било праведно са становишта нашег доприноса у њеном ослобођењу од Турака, натоварило нам је један морални бламаж, уместо да буде последица наше јасне националне оријентације, коју су, нажалост, Бугари имали и коју су бранили све време. И тако, тек пошто смо из Албаније истерани одлуком амбасадорске конференције у Лондону, сетили смо се компензација, не схватајући да тиме од ослободилаца постајемо освајачи, који деле „плен“, што је грдна, неопростива и несагледива грешка Пашићева, колико грешка, толико и доказ потпуне неспособности у вођењу државне политике. Опет се показало да он може само да каска за догађајима, а никако да их својом политиком усмерава и намеће.

Године 1913. 17. јуна, почетак рата са Бугарском. Како су Бугари имали амбицију да уђу у Цариград, они су главнину своје војске пребацили на тракијско ратиште, забашурујући своју обавезу на фронту у Македонији.

Уместо њих ми смо сами ослободили Македонију, уз то смо им целом једном дивизијом и опсадним топовима помогли при освајању Једрена, што не само да нису поменули у проглашењу те победе, већ су тражили да платимо и превоз наших погинулих војника и официра, код Једрена, изјављујући да су за одлучујућу улогу у војсци и техници, при том заузећу, спремни да нас исплате новцем, као да смо ми њихова најамничка војска! Најзад, кад се рат завршио, према њиховим потребама и циљевима, сасвим хладно, затражили су испуњење уговора, тј. да напустимо крајеве које смо ослободили, а који према уговору њима припадају! Што не говори само о њиховој дрскости, већ и о нашем укупном понашању у саобраћају са њима, које је ту дрскост надахнуло. И поред свих убеђивања да се спор реши мирним путем, на чему је чак и руски цар инсистирао, после бугарског упорног одбијања – спор је решен на Брегалници. Брегалница је била више него пораз за Бугаре, већ њихова права пропаст, пошто су у рат ушли Грци и Румуни, па и Турци, те је изгубила скоро све што је својим оружјем освојила. Да није било ове битке, Бугарска би постала најмоћнија сила на Балкану. Брегалница је све то срушила.

Ми смо прошли добро, али убрзо су настале такве тешкоће, које су показивале да је наш славно добијени рат постао залога свих наших каснијих неславних губитака. Не само што нисмо добили излаз на море, већ смо стекли и крајеве са албанском већином, која је одмах кренула у отворени рат против нас, подстицан од Аустрије и Италије, па и Бугарске. Уз то, у Македонији су настали такви проблеми, које нисмо

ни до почетка Светског рата успели да начнемо, а камоли да решимо.

Требало би да ми данас знамо да је Балкански рат био наша пропаст – наши храбри преци, међутим, то још ни су знали, мада су осећали.

Ипак, не би требало да се заборави да су радикали и у Старој Србији и у Македонији дигли велику пљачку, додуше „легалним трансакцијама“: најпре и највише тиме што су забранили пренос тапија продатих турских имања, због чега су она пала у бесцење. А када су Пашић и два-три радикалска првака накуповали читава села будзашто, забрана је дигнута.

Црногорци су, пак, „законом рата“, све живо и вредносно понели са собом из Старе Србије, не питајући да ли је турско, српско или арнаутско. Бадава је кнез Никола уводио за војна лица – шибљику, а за чиновнике и цивиле – батину. Чак и они које је слао да казне пљачкаше, и они су пљачкали.

Године 1913, 28. јула, Букурештанским миром завршен је Балкански рат. Србија је проширена за близу 40 000 квадратних километара, што је било и много и велики терет за нашу државу, не само исцрпљену ратом, већ и за њену ненавикнутост да се заједничким радом свих фактора, прионе на обједињавање и усклађивање свих интереса и потреба целог становништва. Одиста, тад смо први пут стекли – становништво. Дотле смо знали само за Србе у српској држави, и могли смо се међу собом свакојако понашати и сатирти, ипак је све то „остајало међу нама“. А сад, поред Срба, стекли смо и једну нејасно дефинисану популацију у Македонији, која је тек требало, свестраним националним радом, да по-

стане српско, уз Арнауте, који су и великој Отоманској империји били велика брига и сметња, својим бунама, убиствима и пљачкама...

А у верском погледу, сем православаца, добили смо и католике и муслимане, које је све редом требало научити да буду гађани нове државе, не само лојални, већ и свесни чиниоци у њеном животу и развоју. Био је то рад и посао који је, по дефиницији својој, тражио далеко веће одушевљење и далеко већу компактност, но што смо их имали и у протеклом рату, а камоли у миру.

Сад се тек имало да види да је кнез Милан имао среће што 1878. нисмо стигли да осветимо Косово, јер како смо онда били и мали и нејаки, ко зна не бисмо ли у „суживоту“ са Арбанасима доживели ново Косово.

Одиста, убрзо је дошло до великих арнаутских побуна. У Дебру је из сваке куће пуцано на нашу војску и полицију. У Ђаковици и Призрену, такође. Уз убиства, пљачке и паљење села са нашом већином. Дошло је до накнадног мобилисања једног дела наше војске, која је потом упала у Албанију да би заузела стратешке положаје и онемогућила даље упаде Арнаута, што је изазвало велике протесте Аустроугарске како је то повреда Лондонског уговора, па смо се морали повући, остајући тако на милост и немилост Арбанаса.

Биће да је већ било оних који су почели давати за право Лаву Троцком, који је, као дописник руских новина током Балканских ратова, написао: Србија јесте победила, али је и стекла „камен око врата“, утолико пре што су, сем албанких „качака“, почеле и бугарске „комите“ да упадају у Македонију.

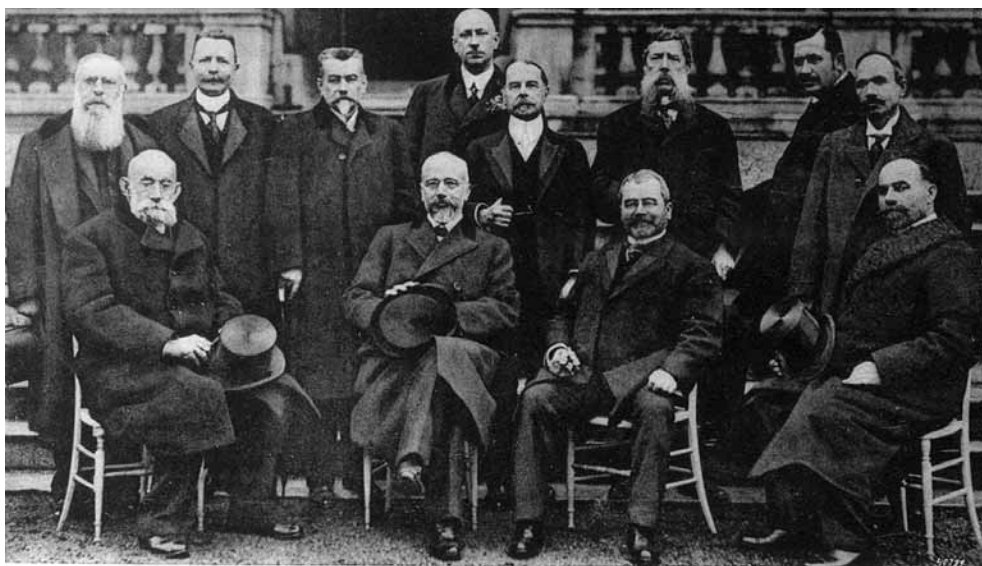
Свечан улазак Генерала М. Живковића у Митровицу.
Entrée solennelle du général M. Givkovitch à Mitrovitz.

Војна болница

Кумановска битка

Балканско-Турски Рат 1912-13.
Потписници Лондонског Мира
Скулудис, Новаковић, Штрајт, Николчић, Веницелос, Војновић, Генациос, Данев,
Маџаров, Поповић, Паприков, Мијушковић.